

УДК 378.14

Наталя ПУТІЛОВСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри культурології Відокремленого підрозділу
«Миколаївський філіал Київського національного університету культури і мистецтв»
e-mail: nputilovskaya@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена питанням складових професійного спілкування викладача і студентів в умовах навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Виділено педагогічні умови за яких можливе через професійне спілкування оптимізувати взаємовідносини між викладачем і студентами. Ефективність професійного спілкування як педагогічна взаємодія безпосередньо залежить від таких чинників: спільна комунікативна мета, спільний комунікативний мотив, спільні комунікативні дії, спільний результат, отриманий його учасниками. Педагогічне спілкування викладача і студентів буде продуктивним за відповідними педагогічними умовами: зняття вікового бар'єру; спілкування у полі професійних інтересів; діалогове спілкування; емпатійні якості викладача і студента; комунікативні уміння викладача як консультанта та радника.

Ключові слова: професійне спілкування, викладач, студент, віковий бар'єр, діалогове спілкування, комунікативні уміння.

Проблема спілкування викладача зі студентами в процесі підготовки сучасного спеціаліста є актуальною у зв'язку з тим, що сучасне суспільство знаходиться у системі ринкових відносин, які впливають на професійні якості людини і залежать від рівня її технологічної, загальнокультурної та психологічної підготовки. Все це майбутній спеціаліст набуває у процесі навчальної діяльності, практики і педагогічного спілкування з викладачем.

Особистості викладача вищого навчального закладу присвячена велика кількість як вітчизняних так і зарубіжних досліджень. Вимоги до особистості викладача вищого навчального закладу у структурі його професійної компетентності розглядали І. Зязюн, Н. Волкова, О. Котенко, А. Кузьмінський та ін. Аналіз шляхів впливу викладача на розвиток особистості студента здійснено у наукових працях Л. Спіріна, С. Вітвицької, О. Бондаревської, А. Капської, В. Гриньової та ін. Аналіз вербальної взаємодії викладача і студента вивчали О. Бодальов, В. Грехнев, В. Кан-Калік, О. Леонт'єв, С. Мусатов, А. Реан та ін. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів досліджували І. Булах, Л. Долинська. Проте педагогічні умови професійного спілкування викладача зі студентами в процесі підготовки сучасного фахівця знаходяться на стадії всебічного дослідження.

Метою статті є дослідження педагогічних умов професійного спілкування викладача зі студентами в процесі навчально-виховної діяльності, визначення їх складових та шляхів ефективності.

Спілкування – процес обміну між людьми певними результатами їх психічної та духовної ді-

яльності: засвоєною інформацією, думками, судженнями, оцінками, почуттями й настановами. Професійно-педагогічне спілкування становить основу науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи. Спілкування охоплює усі основні форми організації навчального процесу. Лекція, семінарське, практичне заняття, залік, іспит, аналітична, наукова, виховна робота та інша діяльність у вищій школі пройняті цим складним і багатофункціональним соціально-психологічним явищем. Педагогічне спілкування є способом реалізації змісту, методів і прийомів педагогічних впливів, спрямованих на формування особистості студента. Воно є одним із найголовніших аспектів професіоналізму і педагогічної майстерності викладача.

Отже, для професійного спілкування важливими є такі вміння, як транслювати особистісне «Я» іншому суб'єкту, при цьому зберігати особливості власного «Я»; чути й бачити іншу людину; співпереживати, поважати іншого; приймати іншого як данність.

Ефективність професійного спілкування як педагогічна взаємодія безпосередньо залежить від таких чинників: спільна комунікативна мета, спільний комунікативний мотив, спільні комунікативні дії, спільний результат, отриманий його учасниками. Розглянемо їх.

Спільна комунікативна мета представляє програму формування майбутнього спеціаліста через професійне спілкування викладача і студента. Вона виконує такі функції: інформаційна – взаємообмін навчальною і науковою інформацією; ціннісно-орієнтаційна – передача суспільно-

значущих і професійно-важливих норм і цінностей; спонукальна – підтримка студента, мотивація його діяльності; соціальна – узгодження спільних дій, отримання зворотного зв'язку про характер стосунків між суб'єктами педагогічної взаємодії.

Спільний комунікативний мотив. Успіх у навчанні залежить від багатьох факторів, серед яких провідне місце займають мотиви (причини, що спонукають до навчання), установки (психологічне налаштування, готовність до діяльності), пізнавальні потреби й інтереси, а також цілеспрямованість та інші вольові якості студента [6, 196]. Важливим є те, що саме через педагогічне спілкування в студентів виникає *мотив* самоосвіти й професійного самовиховання.

У результаті професійного спілкування викладача і студентів виникають спільні комунікативні дії, пов'язані з усвідомленням навчальної мети, професійною зацікавленістю, розширенням навчальних завдань та їх творчим виконанням.

Професійне спілкування в умовах вищого навчального закладу, з одного боку представляє педагогічний процес, в результаті якого відбувається набуття студентами практичних навичок професійної взаємодії, з іншого – спільний результат спілкування його учасників: викладача і студентів. Результатом може бути вироблення спільних професійних міркувань, відношень, підходів, знань, вподобань, рішень. Спільний результат, отриманий учасниками від професійного спілкування представляє найбільшу соціальну цінність тому, що змінює, як викладача, так і студентів; зближує їх та надає професійної впевненості.

Педагогічне спілкування викладача і студентів буде продуктивним за відповідними педагогічними умовами. Серед них можна виділити: зняття вікового бар'єру; спілкування у полі професійних інтересів; діалогове спілкування; емпатійні якості викладача і студента; комунікативні уміння викладача як консультанта та організатора спілкування.

Для найбільш ефективної організації педагогічного спілкування викладача і студента необхідно розглянути ці особливості.

Відомо, що бар'єр спілкування – це внутрішня перешкода психологічної природи, що заважає людині успішно спілкуватися. Ця проблема розглядається не випадково, оскільки існування таких бар'єрів призводять до почуття незадоволення, до непорозуміння, стресів, до міжособистісних конфліктів тощо.

У системі вищої школи взаємодія між викладачем і студентом може набути характеру бар'єру у спілкуванні, особливо якщо мова йде про студента-першокурсника. Перебуваючи у стані переходу від абітурієнта до студента, останні ще не усвідомлюють свою нову роль. Старі стереотипи, що

залишилися від школи зберігаються деякий час.

У навчальному процесі вищої школи М. І. Пирогов відводив одне з головних місць саме взаєминам між викладачами і студентами. Глибоко аналізуючи сутність цих взаємин, він писав, що в університеті одні представляють ступінь просвітництва й зрілості суспільства; інші – його молодість, нужди, потреби, спрямування, погляди, захоплення, пристрасті, пороки тощо. Таким чином, між цими двома «представниками» в навчальному процесі повинні складатися відносини співробітництва й взаєморозуміння [3].

Спілкування у полі професійних інтересів представляє ланцюг професійного спілкування між викладачем і студентом. Одним із завдань викладача є формування значимих змістовних новоутворень пов'язаних з професійною спрямованістю особистості студента. Педагогічне спілкування відбувається в умовах професійного поля, професійних інтересів, професійних знань, умінь та навичок.

Професійна педагогічна діяльність викладача може розглядатися як цілісна динамічна система, яка містить п'ять структурних елементів: суб'єкт педагогічного впливу, об'єкт педагогічного впливу, предмет їх спільної діяльності, цілі навчання, засоби педагогічної комунікації. Ці компоненти складають систему, бо ні один з них не може бути замінений іншим або їх сукупністю. Всі вони знаходяться у прямій та зворотній взаємозалежності.

Отже, праця викладача вищого навчального закладу являє собою свідому, доцільну діяльність щодо навчання, виховання і розвитку студентів. Вона є двобічною – спеціальною та соціально-виховною, що є найважливішими передумовами ефективності педагогічної праці.

Таким чином, праця викладача вищого навчального закладу – це висококваліфікована розумова праця щодо підготовки й виховання кадрів спеціалістів вищої кваліфікації з усіх галузей народного господарства, інтелектуальної еліти суспільства, української інтелігенції.

Визначальним і найбільшим за об'ємом компонентом праці викладача є навчально-педагогічна діяльність. За своїм змістом навчальна робота у вищому навчальному закладі – це частина цілеспрямованої трудової діяльності щодо підготовки спеціалістів вищої кваліфікації, що включає види конкретних робіт, визначених структурою навчального плану спеціальності.

Навчально-педагогічна діяльність спрямована на організацію процесу навчання у вищій школі у відповідності з вимогами суспільства. Для навчального процесу у вищій школі характерним є органічне поєднання навчального і науково-дослідного аспектів, підвищення активності самостійної роботи студента. У педагогічній діяльності поєднується теоретична складова,

пов'язана з розкриттям нових закономірностей, сутності науки, а також практична, спрямована на перетворення конкретних ситуацій, на розв'язання системи педагогічних задач. Виконання всіх цих завдань можливе за умов спілкування у полі професійних інтересів.

У складові педагогічного спілкування викладача зі студентами входить діалогове спілкування. Воно пов'язане з тим, що студенти у процесі діалогового спілкування можуть міркувати над проблемою, шукати вірні відповіді, емоційно сприймати процес педагогічного спілкування [5, 143].

Взагалі діалог розглядається як форма продуктивного, безконфліктного, конструктивного спілкування. Він відбувається на паритетних засадах: позиції викладача та студента рівні.

Діалог базується на довірі та повазі один до одного. Потрібно виявляти впевненість у вирішенні проблеми. Завжди можна виявити декілька способів її вирішення, тому важливо спрямовувати увагу на спільну мету, на бажання знайти згоду в її досягненні. Велику допомогу в цьому надає підхід до питань, за допомогою яких можна викликати людину на відвертість. Питання спрямовують хід міркування. Антична риторика знала 7 питань, здатних упорядкувати факти: що? хто? де? коли? яким чином? навіщо? чому? [2]. Навчитися ставити своєчасно змістовні запитання – це шлях розвитку свого інтелекту.

У діалозі, таким чином, треба використовувати питання, а не ствердження: перші викликають відповідь, а другі – опір. Після запитання треба зробити паузу. Якщо пропозиція опонента нерозумна, треба мовчати. Мовчання створює необхідність висунути нову пропозицію. Є правило: потрібно бути впевненим у собі та зберігати спокій навіть у стресових ситуаціях.

Тактика діалогу передбачає наступні правила:

- головний об'єкт обговорення проблема, а не особистість;
- не зациклюватися на минулому, а говорити про те, що відбувається зараз;
- намагатися зрозуміти проблему, її причини, шляхи вирішення, а не поспішати з оцінкою;
- у діалогічному спілкуванні звертати увагу не тільки на вербальну комунікацію, а й особистісний простір співбесідника, його міміку, пантоміміку, рухи, швидкість та ритм мовлення тощо.

Культура ведення діалогу зараз стає новим світоглядом людей, бо це оптимальний тип міжособистісних взаємин, відносин народів, націй і держав. Діалог веде до взаєморозуміння – стану, коли люди узгоджують дії між собою, вирішують проблеми, гармонізують свої стосунки.

Слід зазначити, що спілкування це перш за все – слова, а слова – це символи ідей, смислів,

тому й треба зрозуміти ставлення студента до проблеми і його переживання. Саме тут потрібна емпатія викладача щодо студента, безумовне прийняття його особистості. Це ще одна умова продуктивного професійного спілкування викладача і студентів. Заважає діалогу авторитарність викладача, його зверхнє ставлення до студентів, байдужість до їх проблем.

Під емпатією розуміють, насамперед, почуття внутрішнього співпереживання іншій людині, яка в даний момент часу потребує розради. Коли ми сприймаємо почуття опонента, як свої власні, то дійсно можемо зрозуміти, що з ним відбувається насправді. Глибоке емпатійне слухання полягає в пошуку можливостей надати допомогу людині, що опинилася в складному становищі.

Емпатичні якості викладача і студентів відіграють суттєву роль у спілкуванні. Такі якості впливають на психічний стан тих, хто спілкується, на емоційні співпереживання [6, 211].

Метод емпатії полягає в тому, щоб навчитися представляти себе на місці іншої людини. Це зробити досить складно на перший погляд. Досить просто почати уявляти собі, що дорого і значимо для конкретного індивіда, намагатися його зрозуміти. Сам метод у виконанні зовсім не складний, але досить ефективний. Метод емпатії важливий тим, що дозволяє розвивати особистість, сформувати в собі щирі здатність до співпереживання. Справжнє саморозкриття можливо тільки тоді, коли ми повністю зосереджені на тому, щоб допомогти іншій людині. Безкорислива самовіддача збільшує ймовірність того, що оточуючі люди будуть нам так само беззастережно довіряти. Метод емпатичного проникнення в душу іншої людини сприяє розвитку кращих якостей характеру.

Що однією умовою професійного спілкування викладача і студентів є комунікативні уміння викладача як консультанта та радника. Викладач демократичного стилю завжди з'ясовує думку студента, обговорює з ним результати виконання завдання. Він втручається в роботу студентів епізодично, за необхідності. Спілкування зі студентами проходить у формі побажань, рекомендацій, порад, заохочень за якісне, оперативне і творче виконання завдань [1, 87].

Професійне спілкування викладача зі студентами є важливою і визначальною умовою їх становлення як майбутніх фахівців. Сучасне життя вимагає від молодих спеціалістів уніфікації, інтеграції та технологізації. Все це можливе завдяки наявності відповідної наукової, практичної, технологічної школи, яку надає вищий навчальний заклад в особі викладача. Саме через професійне спілкування відбувається процес становлення майбутнього ринку спеціалістів в Україні.

Список використаних джерел

1. Журавська Л. М. Компетенції викладача в управлінні самостійною роботою студентів / Л. М. Журавська // Вісник «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2009. – № 3 – с.127. [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VKPI_fpp/2009-3-/03_Vojchuk.pdf.
2. Корж Н.Г., Луцька Ф.Й. Из скарбниці античної мудрості / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. – Київ : Вища школа, 1988. – 316, [1] с. : ил.
3. Пирогов М.И. Собрание литературно-педагогических статей, 1858–1861. – К. : Ун-т тип., 1861. – 353 с.
4. Конфуций. Уроки мудрости: Сочинения / Конфуций. – М.: ЭКСМО, 2001. – 958 с.
5. Педагогічна майстерність: /Підручник / І.А.Зязюн, Л.В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред.І.В.Зязюна.-3-ге вид., допов. і переробл.-К.: СПБ Богданова А.М., 2008.-376с.
6. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрантів і аспірантів /Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. – К.: ТОВ “Філ-студія”, 2006. – 320с.

References

1. Zhuravska L.M. (2009). Kompetentsii vykladacha v upravlinni samostiynoyu robotoyu studentiv [Lecturer's competences while guiding students' individual work]. Visnyk "KPI". Filosofiya. Psikhologiya. Pedagogika, #3, 127.
2. Korzh N.G., Lutska F.Y. (1988). Iz skarbnytsi antychnoi mudrosti [Form the treasure of Antique wisdom]. Kyiv: Vishcha Shkola.
3. Pirogov M.I. (1861). Sobraniye literaturno-pedagogicheskikh statey, 1858–1861 [Collection of literary and pedagogical articles 1858–1861]. K.: Un-t typ.
4. Konfutsyi. (2001). Uroki mudrosti; Sochineniya/ Konfutsyi [Lessons of wisdom: Collection of books/ Confucius]. M.: EKSMO.
5. Zyazyun I.A., Kramushchenko L.V., Kryvonos I.F. (2008). Pedagogichna maysternist:/Pidruchnyk/ [Pedagogical Skills: /textbook/]. K.: SPB Bogdanova A.M.
6. Podolyak L.G. (2006). Psikhologia vyshchoi shkoly: navchalnyi posibnyk dlya magistrantiv i aspirantiv [High School Psychology: teaching guidebook for masters and postgraduates]. K.: TOV "Fil-studiya".

Путиловская Н. Б. Педагогические условия профессионального общения преподавателя и студентов в процессе учебно-воспитательной деятельности

Статья посвящена вопросам составных профессионального общения преподавателя и студентов в условиях учебно-воспитательного процесса высшего учебного заведения. Выделены педагогические условия, по которым через профессиональное общение, возможно оптимизировать взаимоотношения между преподавателем и студентами. Эффективность профессионального общения, как педагогическое взаимодействие, непосредственно зависит от следующих условий: общая коммуникативная цель, общий коммуникативный мотив, общие коммуникативные действия, общий результат, полученный его участниками. Педагогическое общение преподавателя и студентов будет продуктивным, если придерживаться определенных условий: снятие возрастного барьера, общение в поле профессиональных интересов, диалоговое общение, эмпатические качества преподавателя и студента, коммуникативные умения преподавателя как консультанта и советчика.

Ключевые слова: профессиональное общение, преподаватель, студент, возрастной барьер, диалоговое общение, коммуникативные умения.

Putilovska N. Pedagogical Conditions of Lecturer-Student Communication in the Process of Teaching and Educational Activities

The problem of communication between a lecturer and students in the process of training of present-day specialists is considered to be up-to-date one and that is connected with the fact that our today's society is existing on the terms of market relations. The last ones influence not only person's professional skills but depend on the level of his/her technological, non-technical and psychological abilities. Future professionals are to gain mentioned-above skills and abilities while educational process, practical training and pedagogical communication with the lecturer.

Foreign and national scholars such as S. Vitvytska, N. Volkova, I. Zyazyun, N. Kan-Kalik, A. Kapska, O. Kotenko, A. Kuzminskyi, A. Rean and others used to investigate the lecturer's personality of the higher educational institution, his influence on the development of student's professional skills and their interaction during the process of communication.

Professional pedagogical communication is the basis of scientific-pedagogical activities of the university lecture. The communication embraces all principal forms of educational process organization.

Effective professional communication as pedagogical interaction, actually, depends on the following factors: mutual communicative goal, mutual communicative motive, mutual communicative actions, mutual result which has been received by the participants of the communicative process.

Pedagogical communication between the lecturer and students can be effective in accordance with certain pedagogical conditions: the age difference elimination; communication on the base of professional interests; dialogue communication; lecturer's and student's empathic qualities; lecturer's communicative skills as a consultant and an initiator of the communication process.

Key words: professional communication, student, age difference, dialogue communication, communicative skills.